УДК 346.9:366

ТАГІЄВ А.С.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ІСЛАМСЬКОГО БАНКІНГУ

Статтю присвячено специфіці банкінгу відповідно до норм ісламського права. Проаналізовано і визначено основні поняття, пов'язані з банківськими операціями ісламського банкінгу, здійснено їх тлумачення. Зроблено висновок щодо можливості створення в Україні ісламського банку, тобто такого, щоб діяв на дозволених ісламською релігією підставах.

Ключові слова: *мудараба, мушарака, мурабаха, іджара, вакала, салам.*

Статья посвящена специфике банкинга в соответствии с нормами исламского права. Проанализированы и определены основные понятия, связанные с банковскими операциями исламского банкинга, осуществлено их толкование. Сделан вывод о возможности создания в Украине исламского банка, то есть такого, который действовал бы на разрешенных исламской религией основаниях.

Ключевые слова: *мудараба, мушарака, мурабаха, иджара, вакала, салам.*

The article deals with the problems of the specifics of banking in accordance with the norms of Islamic law. Analyzed and defined the basic concepts related with the banking operations of Islamic banking and made their interpretation. The conclusion is made about the possibility of creating an Islamic bank in Ukraine, that is, one that would operate on the grounds permitted by the Islamic religion.

Key words: *mudaraba, musharaka, murabaha, ijara, vakala, salam.*

Вступ. Питання ісламського банкінгу є досить актуальним, оскільки ісламська цивілізація завжди викликала інтерес у «західному суспільстві», а ісламський банкінг є невід'ємною її частиною. Варто зауважити, що останнім часом у європейських країнах ця галузь банківської справи почала набувати популярності.

Постановка завдання. У цій статті ми дослідили поняття «ісламський банкінг» та банківські інструменти, за допомогою яких функціонує ісламський банкінг.

Результати дослідження. Араби завдяки нормам шаріату (ісламського права) змогли не тільки перейняти банківську справу римлян, а й удосконалили її. Спочатку це проявлялось в особливостях саме проведення окремих видів операцій. Та з плином часу, коли іноземні банки почали з'являтись і на Сході, виникла необхідність в ісламській альтернативі. Одна з перших спроб створення ісламського банку була зроблена доктором Ахмед Аль-Наджаром у м. Гамр (Єгипет) у 1963 р. Фактично це була каса взаємодопомоги для селян, створена за прикладом німецької Sparkasse. Гроші виділялися на розвиток невеликих фермерських господарств, при цьому відсотки не стягувалися (відповідно до норм ісламу). Банк надавав інвестиційні, соціальні та освітні послуги для людей. Банку вдалося створити 53 філії із 85 000 вкладників. У 1971 р. урядом Єгипту був прийнятий закон для створення банку Nasser Social Bank. У 1975 р. в ОАЕ видано указ про створення першого ісламського банку в країні і в цьому ж році створено Ісламський банк розвитку (Islamic Development Bank) у Джидді, Саудівська Аравія [7].

Відповідно до ісламської релігії вчинки та речі можемо розподілити на два види: харам (заборонене, гріховне) і халяль (дозволене). Тому ісламський банкінг будується на принципах дотримання того, що дозволене релігією, та утримання від того, що нею заборонено. Отже, ісламський банкінг можемо визначити як *проведення банківських операцій відповідно до норм ісламської релігії.*

Для повного розуміння розберемо одну з особливостей на конкретному прикладі. Найяскравішим прикладом специфіки ісламського банкінгу є заборона відсоткових угод. Це зу-

© ТАГІЄВ А.С. – студент IV курсу Інституту прокуратури та кримінальної юстиції (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

мовлено забороною лихварства загалом в основних джерелах ісламського права – Корані і Сунні Пророка та імамів. Так, у Корані є такі норми: «Аллах дозволив торгівлю і заборонив лихварство… Аллах видалить вигоду з лихварства, а майно, яке було змішано з лихварством, Він погубить » (Коран 2: 275–276) [2, с. 79]. Так само під забороною перебувають і будь-які операції з подібним майном. «Повелитель правовірних Алі, нехай буде мир з ним, сказав: «Той, хто бере лихву, той, хто дає її, той, хто записує цю угоду, і той, хто свідчить про неї, не відрізняються один від одного» (Аль-Кафі, хадис 1920) [1].

Перед тим, як розглядати конкретні ісламські банківські операції, необхідно визначити, що слід розуміти під поняттями «банківський інструмент» та «банківська послуга». Відповідно до п. 18 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність»: банківський платіжний інструмент – це «засіб, що містить реквізити, які ідентифікують його емітента, платіжну систему, в якій він використовується, та, як правило, держателя цього банківського платіжного інструмента. За допомогою банківських платіжних інструментів формуються відповідні документи за операціями, що здійснені з використанням банківських платіжних інструментів, на підставі яких проводиться переказ грошей або надаються інші послуги держателям банківських платіжних інструментів» [5]. Банківський інструмент є засобом вчинення банківських послуг. Відповідно до ч. 3 ст. 47 вищезазначеного Закону до банківських послуг належать:

1) залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;

2) відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах;

3) розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

В.О. Кучер зазначає, що банки, крім зазначених операцій, мають право здійснювати такі операції і правочини: операції з валютними цінностями; емісію власних цінних паперів; організацію купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів; здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (включаючи андеррайтинг); надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі; придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів (факторинг); лізинг; послуги з відповідального зберігання та надання в оренду сейфів для зберігання цінностей та документів; випуск, купівлю, продаж і обслуговування чеків, векселів та інших оборотних платіжних інструментів; випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій із використанням цих карток; надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських операцій [2, с. 274].

Розглянемо більш докладно ісламські банківські послуги. Їх можемо поділити на три групи.

1. Засновані на партнерстві (або «поділі прибутку / прибутку і збитків»): мудараба і мушарака.

Мудараба використовується для цілей проектного фінансування, а також у синдикації і випусках цінних паперів (сукук), що відповідають нормам ісламського права. Основою довірчого партнерства є участь банку в забезпеченні інвестиційного фінансування проекту (спеціального підприємства) певного клієнта. Банк у рамках такого фінансування є «власником грошових коштів», а клієнт банку, іменований «довіреним партнером» (мударіб), здійснює організацію та управління проектом, забезпечує управлінську, кадрову і технічну складові проекту. Прибуток від реалізації проекту розподіляється між банком і клієнтом у відповідних із домовленостями частках. Збиток від реалізації входить до результату банку.

Мушарака використовується у рамках активних операцій банку для цілей експортно-імпортного фінансування, проектного фінансування і під час синдикації, випусків цінних паперів, що відповідають нормам ісламського права (сукук). Основою угоди мушарака є спільна участь банку і клієнта в реалізації бізнес-плану (інвестиційного плану) і спільне фінансування цього плану. Прибуток ділиться в обумовлених заздалегідь пропорціях між банком та клієнтом. Збиток розділяється у пропорціях, що відповідають часткам участі у партнерстві.

2. Засновані на участі в угодах (або «боргу за угодою»).

Мурабаха. Основою цієї угоди є продаж із націнкою банком якогось певного активу клієнту, раніше придбаного самим банком. Доходом банку від цієї операції є націнка, що встановлюється банком у рамках угоди з клієнтом. Ця угода відбувається таким чином:

1) клієнт визначається з активом, яким він бажає користуватись, і постачальником такого активу;

2) клієнт звертається у банк за фінансуванням придбання такого активу за ціною перепродажу;

3) банк перераховує грошові кошти постачальнику;

4) постачальник надає актив у власність банку;

5) банк на основі угоди мурабаха продає клієнту придбаний актив за новою ціною;

6) клієнт здійснює платежі за придбаний актив з урахуванням умов угоди щодо розстрочення (відстрочення) плати за актив.

Основний економічний сенс угоди полягає у відстроченні (розстроченні) платежів покупки активу у банку.

Іджара будується на наданні в користування (оренда, лізинг) якого-небудь певного активу клієнту, а доходом банку від цієї операції є орендні платежі в рамках обумовленого терміну користування (оренди, лізингу). Ця угода відбувається таким чином:

1) клієнт визначається з активом і постачальником цього активу;

2) клієнт звертається у банк за фінансуванням використання активу клієнтом;

3) банк здійснює перерахування грошових коштів постачальнику;

4) постачальник надає актив у власність банку;

5) банк на основі угоди іджара надає клієнту придбаний актив у користування на певний термін;

6) клієнт здійснює орендні платежі за актив, що використовується;

7) після закінчення дії договору оренди клієнт повертає банку актив.

Ця угода є наближеною до передбаченого у ст. 806 Цивільного кодексу України «непрямого лізингу» [6]. Основними її відмінностями від «західної моделі» фінансового лізингу є:

– відсутність у договорі іджара умов продажу активу;

– фізичні ризики активу несе банк;

– продаж активу після закінчення періоду оренди в рамках угоди продажу (іктіна);

– можливість безоплатної передачі активу у разі мінімального розміру залишкової вартості.

Основою угоди *салам* є продаж відстроченої поставки за поточною ціною якогось певного активу банку. Доходом банку від цієї операції є перепродаж поставленого в майбутньому активу на ринку за ціною, яка встановлюється банком, виходячи з кон'юнктури ринку на момент продажу активу. Основний економічний сенс угоди полягає у попередній оплаті клієнту (фактично фінансування) майбутньої поставки активу, що за ціною є нижче ринкової;

3. Засновані на оплаті комісій (тарифів) банку (або «комісійні» продукти): *вакала* (акредитив).

Серед особливостей ісламського банкінгу можемо виокремити такі:

1) заборона на фінансування конкретно визначених секторів економіки (гральний бізнес, виробництво спиртних напоїв та інші, що заборонені ісламською релігією);

2) заборона на відсоткові угоди;

3) заборона на угоди з умовами невизначеності (гарар);

4) проведення фінансових операцій на основі реальних активів або операцій із цими активами;

5) поділ ризику отримання прибутку і збитків між банком і клієнтом у здійснюваних операціях [4, с. 3].

Висновки. Кількість ісламських банків у немусульманських країнах останнім часом зростає дуже швидкими темпами. У 2012 р. відкрився перший ісламський німецький банк у Франкфурті-на-Майні. Подібні банки вже існують у Франції та Великобританії. На теренах СНД ісламські банки існують у країнах Середньої Азії та Азербайджані. В Росії подібна установа (Бадр-Форте банк) існувала, але була закрита у 2006 р. через безпідставну підозру у зв'язках із тероризмом [8].

Ми вважаємо, що було б доцільно створити і в Україні ісламський банк, оскільки в нашій країні проживає майже 1 млн. мусульман, більшість яких бажала б користуватись халяльним (таким, що не суперечить нормам ісламу) банкінгом. Як бачимо, всі банківські послуги, які надаються ісламськими банками, є «прозорими», всі уявлення про ісламський банкінг як про фінансування тероризму чи щось відстале і застаріле є всього лиш неправильними стереотипами.

Список використаних джерел:

1. Аль-Кафі. Збірник хадисів (Книга засобів для життя. Глава про лихварство, хадис 1920). Абу Джафар Мухаммед ібн Йакуб ібн Ісхак Кулейні Разі. – М. : Вид-во Імам Алі ібн Абу Таліб (мир йому), 2003. – 491 с.

2. Господарське право : [курс лекцій] / В.О. Кучер, В.М. Парасюк. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – 380 с.

3. Кулиев Э. Коран. Перевод смыслов / Эльмир Кулиев. – 2-е изд., испр. – М. : Умма, 2012. – 1168 с.

4. Islamic finance business. Информационно-аналитическое издание о развитии исламского бизнеса и финансов в России и мире. – М., 2015. – 6 с.

5. Про банки і банківську діяльність : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/paran819#n819.

6. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

7. Al Hilal Банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.alhilalbank.kz/ibank/.

8. Новини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lenta.ru/articles/2015/07/23/islambank1/.